

AAPO JUMPPANEN
YTT, FM, KTM, yliopistotutkija
Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti

MARJA ENBUSKA
VTM, väitöskirjatutkija
Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti

ATTE PENTTILÄ
YTT, MMM, tutkija
E2 Tutkimus

TONI RAJALA
VTM, yliopisto-opettaja
Turun yliopisto

Sosiaalisesti oikeudenmukainen maaseutu?

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.138668>

Tämän puheenvuoron tekemiseen kirjoittajat saivat kimmokkeen Salon Lehmirannassa elokuussa 2023 järjestetyn kansallisen maaseutututkijatapaamisen Sosiaalisesti oikeudenmukainen maaseutu -työryhmässä. Puheenvuoron tarkoituksena on jatkaa ja syventää tilaisuudessa aloitettua keskustelua maaseudun sosiaalisen oikeudenmukaisuuden eri ulottuvuuksista.

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus alkaa ryhmien tunnistamisesta

Laajasti ottaen sosiaalisella oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan sitä, että jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on elämässään yhdenvertaiset mahdollisuudet. Maaseutututkimuksen kontekstissa tämän voidaan nähdä tarkoittavan esimerkiksi sitä, että niin maalla kuin kaupungissa asuvilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet hyvään elämään.

Yhdysvaltalaisen politiikan tutkijan Nancy Fraserin mukaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttaminen edellyttää erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien tunnistamista sekä yhteiskunnallisten resurssien jakautumisen ja osallistumismahdollisuuksien yhtäaikaista huomioon ottamista.

Fraserin mukaan taloudellinen ja kulttuurinen epäoikeudenmukaisuus ovat usein toisiinsa sidottuja ja toisiaan vahvistavia tekijöitä. Erityisesti väheksytyt ja tunnistamatta jäävät ryhmät ovat usein muita taloudellisesti heikommassa asemassa, mikä kaventaa niihin kuuluvien yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia. (Fraser 1998; 2003; 2008; Häikiö 2014, 121–122)

Fraserin näkemyksiä jo 1960-luvulta vahvasti kaupungistuneeseen suomalaiseen yhteiskuntaan soveltaen voidaan pohtia, ovatko erilaisten maaseutujen asukkaat elämäntapoineen, tarpeineen ja ongelmineen muuttumassa yhteiskuntamme sisäisiksi toisiksi, joita ei vallitsevan kaupunkimaisen elämäntavan puitteissa tarvitse ottaa yhtäläisesti huomioon? Esimerkiksi energiaköyhyys voi rajoittaa syrjäisellä maaseudulla elävien nuorten sosiaalista elämää kaupungissa asuvia nuoria enemmän, onhan kaupungissa moni asia helpommin kävellen tai pyöräillen saavutettavissa. Toisaalta myös maaseutualueille on asettunut ja asettumassa uusia väestöryhmiä, kuten maahanmuuttajia, joiden tarpeiden tunnistaminen ja sosiaalisesti oikeudenmukaisen elämän mahdollistaminen on yhtä lailla akuutti kysymys.

Köyhyyden haasteet maaseudun nuorten arjessa

Suomalaisessa laadullisessa köyhyystutkimuksessa on saatu uutta tietoa maaseudulla asuvien nuorten köyhyyskokemuksista 2020-luvulla. Turun yliopiston sosiaalityön tutkijat keräsivät yhdessä Tietoarkiston kanssa syksyllä 2022 valtakunnallisen *Nuorten arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoitusaineiston 15–21-vuotiailta nuorilta (Isola ym. 2022). Aineistonkeruu tapahtui Koneen säätiön rahoittamassa monitieteisessä tutkimushankkeessa *Lasten ja nuorten arjen kokemukset köyhyydestä ja huono-osaisuudesta kriisien jälkeisessä Suomessa 1800-luvulta nykypäivään*. Kirjoituskutsussa pyydettiin kertomaan vapaamuotoisesti omista köyhyyskokemuksista ja siitä, miten köyhyys näkyi nuorten arjessa. Kirjoituskutsuun vastasi yhteensä 84 nuorta, joista 29 ilmoitti asuvansa maaseudulla. Nuorten näkökulmaa ei ole juurikaan kuultu aikaisemmin suomalaisessa laadullisessa köyhyystutkimuksessa ennen 2010-lukua (Hakovirta & Rantalaiho 2011), ja maaseutuköyhyys on usein jäänyt kaupunkiköyhyyden varjoon (Gurley 2016). Maaseutunuorten köyhyyskokemusten huomioiminen onkin hyvin ajankohtaista keskusteltaessa sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta.

Vastauksissaan monet nuoret kuvasivat köyhyyttä ensisijaisesti arkisten perustarpeiden, kuten kunnollisten vaatteiden ja ruuan, puutteena. 18-vuotias nainen kuvasi näitä kokemuksia seuraavasti: ”Vaatteet joutuu joka päivä pestä, koska niitä ei ole tarpeeksi, ruoka riittää vain päiväksi – – enkä voi nauttia tuloistani.”

Maaseutunuorten kirjoituksissa nousivat vahvasti esille viime vuosien yhteiskunnalliset ilmiöt, kuten hintainflaatio ja Euroopan energiakriisi, jotka näkyivät nuorten ja heidän perheidensä jokapäiväisessä elämässä. Arjen haasteitaan kuvaileva 16-vuotias tyttö kirjoitti, kuinka omat varat ja etuudet ”eivät riitä maksamaan edes kuukauden ruokia ja pakollisia bensoja, kun siitäkin osa menee vuokranmaksuun, vesilaskuun ja kallistuneeseen sähköön”.

Perustarpeiden puutteen lisäksi nuoret kokivat stressiä ja voimakkaita negatiivisia tunteita, kuten häpeää ja ahdistusta, perheen rahatilanteesta. Maaseutunuorten kirjoituksissa korostui kaikkein voimakkaimmin liikenneköyhyys, eli vaikeudet liikkua paikasta toiseen vaivattomasti tai kohtuullisin kustannuksin (Lucas ym. 2016; Mattioli ym. 2017). Liikenneköyhyyden syynä oli polttoaineiden kallistuneet hinnat, jotka nostivat liikkumisen kustannuksia. 17-vuotias tyttö kirjoitti, kuinka ”bensoihin menee tosi paljon rahaa varsinkin talvisin ja näillä bensiinin hinnoilla”. 19-vuotias nainen puolestaan kuvasi töihin kulkemistaan: ”Töihin autolla ajaessa ahdistun bensiinin hinnasta.”

Kallistuneen liikkumisen vaikutukset ulottuivat elämän eri osa-alueisiin, kuten koulunkäyntiin, harrastamiseen ja jopa sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen. 19-vuotias nainen sanoi pohtivansa, ”mistä saa rahaa bensaan että voi käydä koulussa joka ikinen päivä (50 km per suunta). Aina ei ole sitä rahaa ja tämän takia koulunkäyntini on kärsinyt.” 17-vuotias tyttö kuvaili puolestaan kallistuneen liikkumisen ja hintainflaation vaikuttaneen arkeen huomattavasti: ”Harrastukset ovat jääneet pois, koska niiden hinnat ovat nousseet – – . Ystävien kanssa tapailu on vähentynyt, koska heidän luokseen on pitkä matka ja bensiinin hinnat on korkealla...”

Kirjoitukset antavat siis viitteitä siitä, että maaseudulla asuvien köyhien nuorten yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteiskuntaan ovat liikkumisen kallistumisen ja hintainflaation vuoksi heikentyneet. Myös osattomuuden tunne yhteiskunnasta näyttää kirjoitusten perusteella voimistuneen maaseutunuorten keskuudessa. Jos maaseuduilla asuvien

nuorten tasavertaisia mahdollisuuksia osallisuuteen ei pystytä turvaamaan, seurauksena voi pahimmillaan olla alueellista eriarvoistumista kaupungeissa asuviin nuoriin verrattuna. Samoin ovat vaarana nuorten syrjäytymisen riski ja syrjäytymisestä aiheutuvat kalliit yhteiskunnalliset kustannukset, jos nuorten köyhyyttä ei tunnisteta eikä siihen reagoida ajoissa. Maaseutua koskevassa tutkimuksessa, suunnittelussa ja päätöksenteossa on siis jatkossa huomioitava myös huono-osaisten nuorten tasavertaiset mahdollisuudet olla osallisia ja tulla kuulluksi heitä koskevissa asioissa.

Maahanmuutto on koko paikallisyhteisön asia

Yksi tärkeä näkökulma sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen maaseudulla on maahanmuuttajien tunnistaminen maaseudun paikallisyhteisön jäsenenä, joilla on mahdollisuus osallistua yhteisön elämään sen tasavertaisina jäseninä. Maaseudusta ja maahanmuutosta puhuttaessa huomio kiinnittyy kuitenkin usein ennen kaikkea työvoiman ja alueellisen elinvoiman kysymyksiin, jolloin painotus on maahanmuuttajien tuottamassa taloudellisessa hyödyssä maaseutualueille.

Tällöin maahanmuuttajille määritellään ulkoapäin tietty tehtävä, joka heidän täytyy täyttää. Yhtäältä puhutaan paljon myös maahanmuuttajien kotoutumisesta ja onnistuneen kotoutumisen edistämisestä. Tällaiset usein toistuvat diskurssit rakentavat asetelman, joka luo raja-aitoja ihmisten välille: on niitä, joita tarvitaan tietyille aloille töihin, ja niitä, jotka tarvitsevat apua kotoutumiseen. Muun paikallisyhteisön merkitys tässä prosessissa jää taka-alalle. Samalla ihmisten välille syntyy jakolinjoja, jotka vaikuttavat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen paikallisyhteisön sisällä. Vähemmälle huomiolle jää myös se, mistä kaikista tekijöistä maahanmuuttajien henkilökohtainen kuulumisen ja kotona olemisen kokemus maaseutualueilla muodostuu.

Kokemus kuulumisesta on henkilökohtainen. Se edellyttää, että yksilö kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja tarvittu yhteisön jäsen (Mahar ym. 2013). Tätä kokemusta ei voi rakentaa yksipuolisesti, vaan se muodostuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisen kanssa erilaisissa sosiaalisissa suhteissa (May 2013). Tähän prosessiin osallistuu koko maaseudun paikallisyhteisö: naapurit, työkaverit, opettajat, koulukaverit – kaikki ne, joita maahanmuuttajat arjessaan kohtaavat.

Toisin sanoen maahanmuuttajien kuulumisen kokemusten edistämistä ei voi sysätä pelkästään tahoille, jotka työskentelevät kotoutumisen parissa, kuten paikallisille maahanmuuttokoordinaattoreille ja erilaisille hanke-työntekijöille. Virallisten tahojen lisäksi tarvitaan ihmisten avointa kohtaamista ja vuorovaikutusta kylien raiteilla ja harrastusporukoissa. Nämä erilaiset sosiaaliset suhteet ja kohtaamiset määrittävät osaltaan sitä, millaiseksi maahanmuuttajien kuulumisen kokemukset paikallisesti muodostuvat tai jäävät muodostumatta. Samalla määritetty sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen paikallisyhteisöjen sisällä.

Kyse on ihmisten yhdenvertaisesta ja sosiaalisesti oikeudenmukaisesta kohtelusta, jossa maahanmuuttajia ei nähdä kotouttamistoimien yksipuolisena kohteena tai ryhmänä, jota tarvitaan vain paikkaamaan tiettyjen alojen työvoimapula. Tässä jaottelussa maahanmuuttajat näyttävät toistuvasti maaseudun toisena, jotka kyllä ovat fyysisesti paikalla, mutta eivät tasavertaisesti osallisina ja olemassa. Mikäli maahanmuuttajat jäävät maaseudun ulkopuoliseksi, moni epäilemättä suuntaa kaupunkiin. Tällä tavalla paikallisyhteisöt menettävät uudet jäsenensä ja työvoiman, joita maahanmuuttajista maaseutualueille on toivottu.

Ukrainalaisten kausityöntekijöiden ja suomalaisten maatilayrittäjien kokemukset kriisien keskellä

Valtaosa suomalaisilla maatiloilla ja puutarhatalouden parissa työskentelevästä kausityövoimasta tulee Ukrainasta. Jopa 90 % vuosittaisista kausityöluvista ja -todistuksista myönnetään ukrainalaisille. Suurin osa heistä saapuu Suomeen noin kolmeksi kuukaudeksi. Kausityöläiset saapuivat pitkään ilman perheenjäseniä, tekivät töitä ja palasivat takaisin rakentamaan elämäänsä Ukrainassa Suomessa ansaituilla tienesteillä. Viime vuosien kriisit, koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan, ovat inhimillisten tragedioiden lisäksi sotkeneet tätä kuviota sekä ukrainalaisten työntekijöiden että suomalaisten tilayrittäjien keskuudessa. Suomalaisen maa- ja puutarhatalouden riippuvuus ulkomaisesta työvoimasta on tullut samalla myös laajempaan tietoisuuteen.

Koronapandemian aikaan Suomeen pääseminen muuttui kausityöntekijöille alun mahdollisuuden jälkeen vaikeaksi ja kalliimmaksi. Rajoja suljettiin sekä Suomessa että Ukrainassa, ja keväällä 2020 näytti siltä, että tiloille ei saada kausityöntekijöitä juuri lainkaan. Matkustamisesta joutui maksamaan enemmän ja välittäjien hinnat nousivat. Eräs Suomeen

saapunut kausityöntekijä kuvasi tilannetta näin: ”Tiesin, että se oli vaikeampaa [saapuminen pandemian aikana] ja siksi olen maksanut välittäjälle, että hän järjestää kaikki tarvittavat asiakirjat. Hänen palvelunsa oli erittäin, erittäin kallista!”

Työnantajien edunvalvontatyö oli keskeisessä roolissa pandemian rajoitteiden selättämisessä. Kansalliset viranomaiset saatiin ymmärtämään kausityövoiman keskeinen rooli maataloudessa, mikä mahdollisti poikkeuslupien saamisen, joskaan normaaliolojen työvoimatasolle ei päästy.

Ukrainalaisia kausityöntekijöitä ei ole varsinaisesti pidetty maahanmuuttajina, sillä he ovat aina kauden päätteeksi lähteneet takaisin kotimaahansa. Venäjän hyökkäys Ukrainaan muutti tätä asetelmaa, ja ukrainalaiset ovatkin nyt Suomessa merkittävä maahanmuuttajaryhmä (Alho ym. 2023). Sodan alettua oli selvää, että miehet eivät päässeet pois Ukrainasta – heidät kutsuttiin rintamalle tai odottamaan reserviin. Monet kausityöntekijät kysyivät maatilayrittäjiltä mahdollisuuksia lähettää sukulaisiaan turvaan sodalta. Useat yrittäjät tarjosivat turvapaikkoja kausityöntekijöilleen ja heidän perheilleen. Yksi haastatelluista yrittäjistä kertoi asiasta: ”Me yhteisesti tavallaan kirjoitettiin heille, että jos he kokevat, että he tarvitsee turvaa, niin nää meillä pitkäaikaisesti olleet työntekijät voivat tulla Suomeen ja ottaa lapsensa mukaan ja että me järjestetään heille asuminen ja että työtä on sitten, kun työtä on.” Näin myös tapahtui, ja ukrainalaisia saapui suomalaisille tiloille ennen kuin kansallinen vastaanottojärjestelmä oli järjestetty.

Sodan aikana Suomeen saapuneet kausityöntekijät ja pakolaisena maahan tulleet ukrainalaiset ovat kokeneet saaneensa suomalaisilta vahvaa tukea. Tilanne on ollut erilainen kuin muilla maahanmuuttajaryhmillä aiemmin. Paikallisyhteisöt, järjestöt, tavalliset kansalaiset ja maatilayrittäjät ovat osallistuneet ukrainalaisten tukemiseen ja järjestäneet esimerkiksi asuntoja, kalusteita ja harrastusmahdollisuuksia lapsille. Erittäin tärkeänä on koettu työntönteon mahdollisuus, jota edesauttoi tilapäisen suojelun statuksen myöntäminen ukrainalaisille. Sen myötä saa tehdä työtä millä tahansa alalla – toisin kuin kausityöluvalla.

Edellä mainitut seikat ovat osaltaan edesauttaneet ukrainalaisten kotoutumista. Toki kaikki ukrainalaisten kokemukset Suomessa eivät ole olleet positiivisia; negatiivisia kokemuksia on ollut esimerkiksi byrokratiasta, huonosta kohtelusta tiloilla samoin kuin työnvälittäjistäkin. Myös jaksamisen suhteen on ollut haasteita. Ukrainalaiset työntekijät kantavat

sodan traumaattisia kokemuksia ja huolta läheisistään myös Suomessa. Samoin suomalaisten tilayrittäjien jaksaminen on ollut koetuksella tilanteen aiheuttaman epävarmuuden vuoksi.

Sodan päättymien ei ole näköpiirissä, ja Suomeen on saapunut sodan alettua noin 53 000 ukrainalaista. Heistä noin viidesosa oli heinäkuussa 2023 palkansaajia. Iso osa palkansaajista on maa-, metsä- ja kalatalouden palveluksessa. (Tilapäisen suojelun piirissä olevat ukrainalaiset Suomessa 2023) On selvää, että alat, jotka olivat ukrainalaisille tuttuja, ovat vetäneet heitä puoleensa myös kriisien aikana. Koska emme tiedä, milloin sota päättyy, meidän tulee yrittää auttaa ukrainalaisia kotoutumaan mahdollisimman hyvin. Tämä on tärkeää myös siksi, että moni pohtii Suomeen jäämistä erinäisistä syistä. Kaikilla ole enää edes kotia, johon palata.

Viranomaisten tarjoamat vastaanottopalvelut eivät ole aina suurin tie kotoutumiseen, vaan asioita voidaan hoitaa paremminkin. Maatilyrittäjät, kyläyhteisöt ja muut toimijat ovat tehneet huomattavasti yhteistyötä ukrainalaisten kotoutumisessa – siitä olisi syytä ottaa oppia vastaisen varalle. Myös ukrainalaisten tutkintotodistusten hyväksyminen Suomessa edesauttaisi työllistymistä nykyistä monipuolisemmin, ja samalla kotoutuminenkin helpottuisi.

Tutkimuksella kohti sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa maaseutua?

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kokemus on keskeinen osa erilaisten ihmisryhmien elämää maaseudulla. Mikäli asuinpaikkaan, osallisuuteen ja vaikuttamismahdollisuuksiin, rahojen riittävyyteen, työoloihin tai kuumumiseen liittyy ongelmia, voidaan pidemmällä aikavälillä ennustaa yksilötason sosiaalisten ongelmien lisäksi myös laajempia yhteiskunnallisia ongelmia. Vähävaraisten nuorten syrjäytyminen on merkittävä inhimillinen ja taloudellinen uhkakuva, eikä maahanmuutto auta kohentamaan maaseudun elinvoimaa, mikäli maahanmuuttajat eivät koe maaseudulle kuuluvansa tai työlupaprosessit ovat kohtuuttoman raskaita.

Kestävästi rakennetussa yhteiskunnassa epäkohtia pyritään tunnistamaan ja niihin puuttumaan ennakoivasti. Yhteiskuntatieteellisen maaseutututkimuksen tehtävänä sosiaalisesti oikeudenmukaisemman maaseudun luomisessa on tunnistaa, tutkia ja tehdä näkyväksi sellaisia maaseudun eri väestöryhmien ongelmia, jotka ovat jääneet vähälle huomiolle.

Niin maaseudun vähävaraisten nuorten kuin maahanmuuttajien asemasta tarvitaan lisää tutkimusta. Tutkimustulokset tarjoavat vankan tiedollisen pohjan ja legitimitetin konkreettisille kehittämistoimille maaseudun sosiaalisten epäkohtien ratkaisemiseksi. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan yhteistyön edistäminen ja ylläpito onkin tärkeää. Tutkijoiden ja kehittäjien välille ei pidä rakentaa tarpeettomia raja-aitoja, vaan tulee pyrkiä yhteistyössä kohti sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa maaseutua.

Lähteet

- Isola, A.-M., T. Rajala & J. Kallio 2022. Nuorten arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoitusaineisto (FSD3732). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3732> Aineisto saatavilla vuonna 2025.
- Tilapäisen suojelun piirissä olevat ukrainalaiset Suomessa 2023. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Datahuone (shinyapps.io). Tiedot päivitetty 30.8.2023. Saatavissa: <https://datahuone.shinyapps.io/dataholvi/#tyomarkkinat/ukrainalaiset> [Viitattu 30.10.2023].

Kirjallisuus

- Alho, R., E. Eronen, M. Paljakka, A. Penttilä, J. Simonen, M. Välimäki & T. Väyrynen 2023. Katsaus: Ukrainalaiset Suomessa 2022. E2 Tutkimus, Sisäministeriö & Sitra. Saatavissa: <https://intermin.fi/documents/1410869/3723668/Ukrainalaiset+Suomessa+katsaus.pdf/495185eb-fe2a-2dfb-9907-544ed25170c8/Ukrainalaiset+Suomessa+katsaus.pdf?t=1674121330577> [Viitattu 13.10.2023.]
- Fraser, N. 1998. From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a “post-socialist” age. Teoksessa Willett, C. (ed.). *Theorizing multiculturalism: A guide to the current debate*. Blackwell Publishers, Oxford. 19–49.
- Fraser, N. 2003. Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, and participation. Teoksessa Fraser, N. & A. Honneth (eds.). *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. London: Verso.
- Fraser, N. 2008. *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*. Polity Press, Cambridge.
- Gurley, L. 2016. Who's afraid of rural poverty? The story behind America's invisible poor. *American Journal of Economics & Sociology* 75:3, 589–604. <https://doi.org/10.1111/ajes.12149>
- Hakovirta, M. & M. Rantalaiho 2011. Lapsuudentutkimuksen näkökulma taloudelliseen eriarvoisuuteen. *Janus Sosiaalipoliitikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 19:4, 342–357.
- Häikiö, L. 2014. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus sosiaaliturvan uudistamisessa. Teoksessa Häikiö, L. & H. Leino (toim.). *Tulkinnan mahti: Johdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*. Tampere University Press. 121–146.

- Lucas, K., B. van Wee & K. Maat 2016. A method to evaluate equitable accessibility: Combining ethical theories and accessibility-based approaches. *Transportation* 43: 473–490. <https://doi.org/10.1007/s11116-015-9585-2>
- Mahar, A. L., V. Cobigo, & H. Stuart 2013. Conceptualizing belonging. *Disability and Rehabilitation* 35:12, 1026–1032. <https://doi.org/10.3109/09638288.2012.717584>
- Mattioli, G., K. Lucas & G. Marsden 2017. Transport poverty and fuel poverty in the UK: From analogy to comparison. *Transport Policy* 59: 93–105. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2017.07.007>
- May, V. 2013. *Connecting self to society: Belonging in a changing world*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Penttilä, A. 2023. Kriisien keskellä: Miten ukrainalaiset kausityöntekijät ja suomalaisten tilojen työnantajat ovat selviytyneet kahdesta perättäisestä kriisistä. E2 Tutkimus. Saatavissa: <https://www.e2.fi/hankkeet-ja-julkaisut/julkaisut/e2-tutkimuksen-uusi-raportti-kertoo-raha-ja-sota-motivoivat-ukrainalaisia-kausityohon-suomeen.html> [Viitattu 31.10.2023].
- Turunen, E. 2023. Maatalousluonnon monimuotoisuus- ja ilmastonmuutoskeskustelun oikeudenmukaisuus – Pirkanmaalaisten viljelijöiden kokemuksia. Johtamisen ja talouden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202304274783>
- Valtonen, S. 2023. Ilmastodiskurssit harvaan asutulla maaseudulla – tapaustutkimus Pirkanmaalta. Johtamisen ja talouden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202304113612>